

MİR'ÂTU'L-GAYBÎ'L-HÂKÂNÎ

Sultân 3. Murâd'ın Gazellerine Şerhler

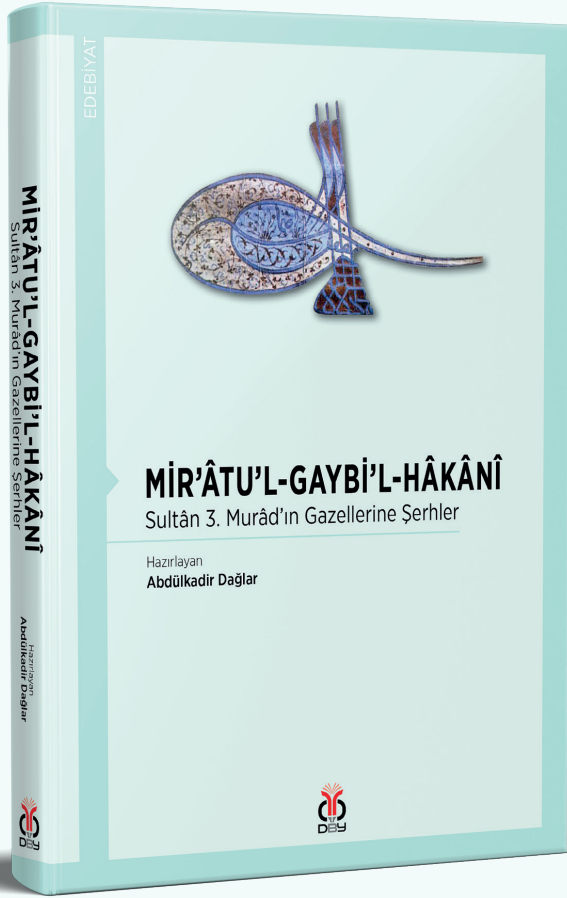
Hazırlayan

Abdülkadir Dağlar

MİR'ÂTU'L-GAYBİ'L-HÂKÂNÎ

Sultân 3. Murâd'ın Gazellerine Şerhler

Hazırlayan: Abdülkadir Dağlar

MİR'ÂTU'L-GAYBİ'L-HÂKÂNÎ

Sultân 3. Murâd'ın Gazellerine Şerhler

Hazırlayan

Abdülkadir Dağlar

© 2019, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 70
Edebiyat: 27

ISBN 978-605-4635-69-6
Sertifika No: 18188

Birinci Baskı:
İstanbul, 2019

Hazırlayan:
Abdülkadir Dağlar

Editör:
Furkan Öztürk

Yayın Yönetmeni:
İrfan Güngörür

Sayfa Düzeni:
DBY Ajans

Kapak Uygulama:
Emre Güngör

Baskı/Cilt:
Birlik Ozalit
Nişpetiye Mah. Birlik Sok. No: 2 Zemin Kat
Nevin Arıcan Plaza - Levent Beşiktaş / İstanbul
Tel: +90 212 269 30 00 Sertifika No: 20179

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Mir'âtu'l-Gaybi'l-Hâkânî / Sultân 3. Murâd'ın Gazellerine Şerhler

Hazırlayan: Abdülkadir Dağlar (Dr.)

İstanbul : DBY Yayınları, 2019.

377 s. ; 15,0 x 21,0 cm (DBY Yayınları ; No. 70) Dizin var

ISBN 978-605-4635-69-6

1- Edebiyat 2- Dîvân Edebiyatı

İçindekiler

Takdim..... 9

Mir'âtu'l-Gaybi'l-Hâkânî

Çevriyazılı Metin..... 33

Ekler

Şerh Mecmûası Özet Tablosu..... 324

Şerh Muhîtinin Biyografik Çerçevesi..... 331

Şerh Sözlüğü..... 346

Kaynakça..... 353

Dizin..... 357

Takdim

Hân Murâd ol kâ'inâtun kible-yi ikbâli kim
Ka'be-yi dergâhına şâhân u dervîşân gelür
[Bâkî]

Bir şerh muhîti... Bir şerh mecmûası... Merkezinde Sultân 3. Murâd -Murâdî- ile şiiirlerinin, etrâfında ise âlimler, şeyhler ve şâirler ile şerhlerinin bulunduğu bir şerh muhîti... Ve Murâdî'nin şiiirlerine yazılan şerhleri cem' eden bir şerh mecmûası: *Mir'âtu'l-Gaybi'l-Hâkânî*...

Şiirin kendisinin de özünde bir şerh -yâni şâirin, kendisini şerhi olduğunu kabul eden Murâdî için, şiiir şerhi de dolaylı olarak şâirin şerhi sayılmış olmaktadır.¹ Öyleyse, şiiir ne için -söyleniyor- yazılıyorsa, şerh de benzeri bir şey için yazılıyordur. Nitekim bu şerh mecmûasının adındaki "mir'âtu'l-gayb" terkîbi, şerhin, özünde bir ayna sayıldığını göstermektedir; -şâirin kendisiyle birlikte- dördüncü ayna: Gayb < Şâir < Şiiir < Şârih < Şerh... Yâni, şâir gaybın aynasıdır, şiiir şâirin gaybının aynasıdır, şârih şiiirin gaybının aynasıdır, şerh şârihin gaybının aynasıdır. Bu dâirede ortaya çıkan, "gaybdan şerhe - şerhten gayba" bir mimetik şerh evrenidir.

¹ Abdülkadir Dağlar, "Şerhin Şiiir Hâli: Sultan Murâdî Dîvânı'nda Şerh Nazariyâtı", *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı (2018), ss. 504-527.

tesbîti ile son safhada eserin adının belirlenmesine kadar teknik her konuda yoldaşlarım hep yanımda oldular:

İlim yolunda 1994 Ekim’inden bu yana 25 yıllık hâtıramın paydaşı, yoldaşım, çarıkdaşım Furkan Öztürk’e, çalışmanın müdekkikâne gözden geçirilmesi ve kitaplaşması sürecindeki hâlisâne katkı ve teşviklerinden ötürü cân u gönülden teşekkür ediyorum.

Mecmûada yer alan Arapça ve Farsça şerh kısımları ile diğer iktibas/alıntılarının tercüme edilmesinde fedâkâr ve gayur yoldaşlarım Ahmet Tanyıldız ile Oğuzhan Şahin’in olağanüstü yardımlarını gördüm; hakları ödenmez, onlara bâkî muhabbetlerimi borçluyum. Kezâ, kıymetli vakitlerini ayırarak çalışmanın Arapça tercüme husûsunda ikmâlini sağlayan ilim erbâbından Faruk Kazan, Hüseyin Zamur, Adem Çalar ve Osman Bayder’e de ayrıca müteşekkirim.

Çalışmanın nihâi safhasında ortaya çıkmış olan metnin son kontrollü okumalarına gönül yoldaşlarım Turgut Koçoğlu, Timur Demir ve Bülent Kaya iştirak ettiler; emeklerinden ve desteklerinden ötürü onlara teşekkürlerimi arz ediyorum.

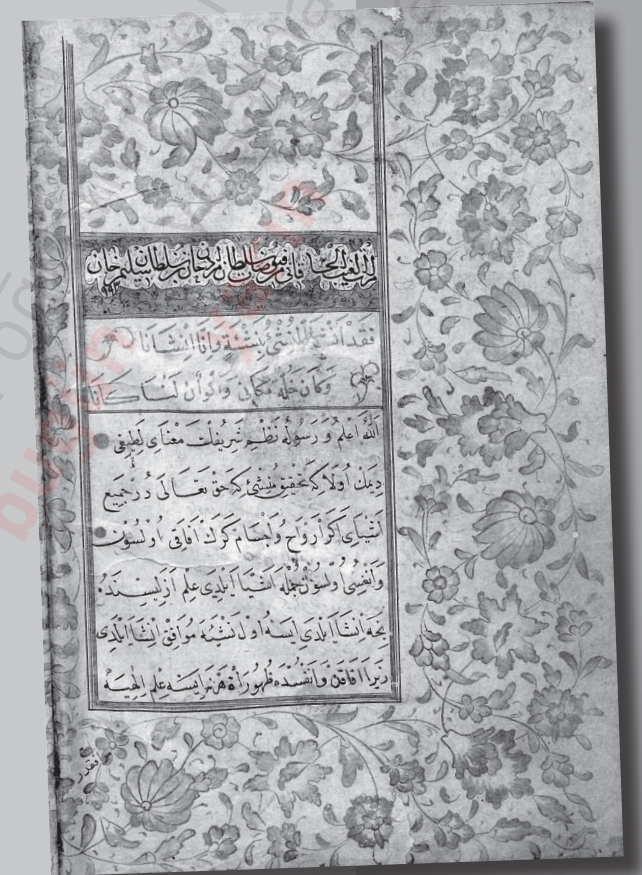
Ve “ırfan mektebi”ndeyim... Onu mesleğinin mistiği olarak tanıdım; bu çalışmayı duyduğu andaki heyecanıyla aradı ve kitaplaşma sürecini hızlı bir şekilde başlattı. DBY Yayınları sorumlusu İrfan Güngörür kardeşime, mektebinde kitâbet fırsatı verdiği için minnettârim.

Görüldüğü gibi, bu yoldaşlar ordusunda ben de ancak bir nefer olabilirdim, oldum; onların her tavsiye ve tenkîdini yol işâreti olarak gördüm. Neticede ortaya çıkan kitapta doğrular onlara, yanlışlar ise bana âittir.

Hâdî’nin hidâyeti sevdiğilerimin ve sevenlerimin yoldaşı olsun.

Abdülkadir Dağlar
Talas, 17 Ekim 2019

ÇEVRIYAZILI METİN Mir’ātu’l-Gaybi’l-Ḥākānī

Rü'yet-i 'uzmâdadur aksâ makâm
Mantık-ı a'lâdadur a'lâ peyâm
Kimdürür ol mantıkî güyâ olan
Devlet-i 'uzmâsı mu'ammâ olan
Subh-ı sa'âdet ki tulû' eyleye
Şârihümüz şerhe şurû' eyleye

[Murâdî]

[1b]

Mir'ātu'l-Gaybi'l-Hākānī
min-Fuyūzāti Sulṭān Murād Hān bin Sulṭān Selīm Hān 993

(1)

*Feḳad enşe'e'l-munşi'u bi-neş'etin ve innā inşānā
Ve kāne ḫulletum mekānī ve ekvānun lenā kānā*

Allāhu a'lemu ve Resūluh nazm-ı şerīfūn ma'nā-yı laṭīfī di-
mek ola ki:

Taḫḫīḳ *münşī* ki Ḥaḳḳ te'ālādur cemī'-i eşyāyı eger ervāḫ u
ecsām gerek āfākī olsun ve enfūsī olsun cümle-yi eşyā eyledi 'ilm-i
ezelisinde nice inşā eyledi ise ol neş'eye muvāfiḳ inşā eyledi. Zīrā
āfākda ve enfüsde zuhūrāt her ne ise 'ilm-i ilāhiye [2a] muvāfiḳdur.
Ve 'ilmu'llāh ebile umm meşābesindedür.

Pes imdi her şey' taḳdīr-i ezeliye tābī'dür zīrā *el-veledu sırrı ebi*¹
vārid ve mışra'-ı şānīden murād demek ola:

Ya'nī Ḥaḳḳ te'ālāya benüm ḫulletüm ve muḫabbetüm sâbit oldı
ve andan soñra sâ'ir ekvān u eşyā' bize dost oldı zīrā ḫulletu'llāh
sâbit olmayınca mā-sivā kimesneye muḫabbet itmez. Nitekim ḫadīs-i

¹ “Çocuk, babasının sırrıdır.”
(Bu sözün aslı “*El-veledu sırrı ebihi*” şeklindedir.)

ķudsīde vārid oldı: *El-insānu maḫī'etī ve sā'iru'l-ekvānu maḫī'etuhū lehū*¹. Ve dađı *levlāke lemā ħalaķtu'l-eflāk*² buyurulmıřdur. Ve insān-ı kāmilde olan ħāl ħazret-i Resūlūñ vilāyeti nūridur ki kıyāmet-i kübrā zuhūr idince bāķīdür ve řer'-i řerīfi ibķā iden ol nūrdur cümleye Ĥaķķ andan feyz virür. [2b]

***Yā bařire'l-Ĥaķķi lev başarte bi-bařiretin
Lā-ra'eyte'l-eřyā'e illā ra'et cemī'uhū ħullānā***

Ya'nī ma'nā-yı laḫfī dimek ola ki:

İy küřüfāt-ı ilāhiyyeye mālīk olan kiři! Eger ħalbūñ gözi açuķ ise her řey' saña dost zīrā vađdet muķtezāsı oldur belki insān-ı kāmilde olan kemālāt-ı ilāhiyyenūñ cümlesi ekvānda tecellī ider hep insān-ı kāmilūndür sā'ir eřyā mir'āt meřābesindedür.

***Ve in kāne zū-'usratin yađlubu'n-necāĥa ve'l-felāĥa
řāne mu'minen feķad istekmel fi-ķalbihī ĩmānā***

İy řālib!

Ĥalbūñde inřirāĥ yok ise ħazret-i Ĥaķķdan isti'ānet ve inřirāĥ-ı sadr řaleb eyle tā kim vađdet-i Rabbāniyye zuhūr ide [3a] müřrik-bi'llāh olmaķdan ħalāř bulub ĩmān-ı kāmīl müyesser ola.

***E lā-teravne'l-ĥayye fi-ĥayātihim ennehum meyyitun
Ve innā fi'l-ĥayāti mebdē'un ve kāne ĥayyen mevtānā***

Siz āgāh u mütenebbih oluñ her zī-rūĥ olanı diri řanmañ zīrā ĥayy aña dirler ki ħalbinde muĥabbetu'llāh ola ve 'ıřķ-ı Rabbāniyye ola belki insān-ı kāmīlūñ cānı 'ıřķu'llāhdur. Ve řol řālibdür muĥabbeti yokdur sen anı insān řanma ve cānı meyyit rūĥı yokdur nefsi ĥayy olmıřdur. řol cānda ma'rifetu'llāh vardur ol kimsenūñ ħalbi 'ayn-ı ĥayātdur sālīkleriñ ĥayātına bā'is ve mebdē' anuñ ħalbinde olan ma'rifetu'llāhdur yenābī'-i ĥikmet anuñ ħalbinden cereyān ider menba'-ı āb-ı ĥayātdur ve ölmezden evvel meyyitdür. [3b] Ya'nī

¹ “İnsan benim bineğimidir, -insan dışındaki- diğer varlıklar da insanın bineğidir.”

² “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.”

evliyāyı sen řanma evliyā'u'llāh ölmezden öñ ölmıřdür. Nitekim Ebī Bekr ĥaķķında buyurulmıřdur: *Yürür meyyit görmek isterseñiz Ebī Bekre nażar eyleñ. Men erāde en yenzure ilā-meyyitin yemři 'alā-veĥi'l-arzi fe'l-yenzur ilā-Ebī Bekrin*¹. Zīrā mütū ħable en temütü² teřrifiyle müřerref olmıřdur.

***Lā-nec'ali'l-vāriřine illā mā emernā biĥ
Ve inne'l-murāde ize'nfaĥ yekūnu'l-ĥayātu ve ĥufrānā***

Dimek ola ki:

Biz ĥalīfetu'llāh ve ĥalīfe-yi Resūlüz mü'minler vāriřlerdür mevrūs-ı 'ulūm-ı nebevīdür. Ya'nī her řālibe nice emr olundıysa emre muĥālefet itmez zīrā kuĥbu'l-aķĥāb olan ibn-i Resūlullāh meřābesinde cümle-yi 'ulūm-ı ilāhiyyeyi keřb itmıřdür. Nitekim Ebū Bekr [4a] vāriř-i 'ulūm-ı nebevīdür ve aĥibbā ile mürřid-i kāmīl dađı böyledür. Elbette birisi cümle-yi kemālātına vāriř ve hem vařīdür sā'irleri vāriřlerdür vařīnūñ taķsimine muĥtāc ya'nī rūĥ-ı muķaddeselerinden sālīkler istimdād iderler nihāyet-i cānib nice emr oldıysa aña göre feyz ider ve řālibler dađı ne nařīb oldıysa ķābiliyyetlerine aĥz iderler. Ve nefĥa-yı ilāhiyye ehl-i 'irfānuñ ķulūbına tecellī eylese ol nefĥa-yı ķudsiyye anlarıñ cānibine ĥayāt olur zīrā ĥidā-yı rūĥ olan me'ārif-i ilāhiyye ve maĥfıret-i Rabbāniyyedür cümleye muķadder ola.

(2)

***Teĥtezzu ķalbi bi-ķālibin mimmā yerāhu bi-delā'ili fi'l-erkāni
vāziĥā***

Fe ize'nşarafe yezūlu ĥayrahu'l-ekvānu fi'l-ibķā'ı bāķiyā

Ya'nī:

Ĥalbümle cismüm erkān u ekvānda olan tecelliyāt-ı ilāhiyyenūñ [4b] müřāhedesinden muķřa'ırr olur ve dađı āfāķda ve enfüside zāĥir olan

¹ “Yeryüzünde yürüyen ölü görmek isteyen, Ebū Bekir'e baksın.”

² “Ölmeden önce ölünüz.”

kemālât-ı Şamediyenüñ burhân u edillesiyle zuhûrından ƣalbümle ve cismüm müte'essir ü münfa'il olur. Ĥîn-i tecellide kaçan kim ol hayret 'âleminden 'âlem-i 'aƣla munşarif olsam Ĥaƣdan ġayrı mevcûdât zâ'il olur ve Ĥaƣƣıla bâƣı olur. Zîrâ insân-ı kâmil ve ƣuţb-ı dâ'ire-yi vücûd olan ģalifetu'llâh ƣalbiyle cenâb-ı Ĥaƣƣa 'urûc ider ve Bârî te'âlânüñ ƣalb-i şerîfine ef'âliyle ve şîfât u zâtıyla tecellî ider. Ve ol kâmilüñ ef'âl ü şîfâtı ve zâtı *yevme tubeddelu'l-arzu ġayra'l-arz*¹ muƣtezâsınca muzmaĥill olur ve şîfât u ef'âl ü zât-ı Ĥaƣƣa tebdil olur ve her hâlde Ĥaƣƣ ile bâƣı olur ve kâffe-yi nâsa irşâd için cânib-i Ĥaƣdan me'zûn olur ve Ĥaƣƣ ile Ĥaƣƣa sefer ider ve *bî yesme'u* [5a] ve *yubşiru*² teşrîfiyle müşerref olur ve Ĥaƣƣ te'âlânüñ *kullu men 'aleyhâ fânin ve yebƣâ vechu Rabbike Zулcelâlivelikrâm*³ ƣavlinüñ feĥvâsiyla müşerref olub Ĥaƣƣ ile bâƣı olur ve Ĥaƣƣ nûrıyla ģalkı Ĥaƣƣa irşâd ider belki aña mülâƣı olan hemân Ĥaƣƣa mülâƣı olur. Nitekim ģazret-i Resûl *men ra'ânî feƣad ra'e'l-Ĥaƣƣ*⁴ diyü buyurdu. Ve Ebû Yezîd-i Beşâmî *leyse fî-cubbetî sivâhu*⁵ buyurdu ve Ĥaƣƣ te'âlâ bu ma'nâya işâret için buyurdu ve *mâ-rameyte iz rameyte ve lâkinne'llâhe ramâ*⁶ diyü buyurdu. Ve daĥı ol kâmil-i mükemmilüñ ģaƣƣında ģazret-i Resûl *men mâte ve lem-ya'rif imâme zemânihi mâte meyteten câhiliyyeten*⁷ diyü buyurdu. Ve ma'lûm-ı şerîfdür ki ol ģalife-yi Ĥaƣƣı bilmek beşeriyetin bilmek degüldür belki ģaƣıƣatın [5b] bilmekdür. Nitekim ģâlen ģalifetu'llâhuñ şüretin ve cismin her şaĥş görür ve bilür lâkin ģaƣıƣatın Ĥaƣdan ġayrı kimesne bilmez meger Allâh te'âlâ.

¹ “Yer başka bir yer (...) hâline getirildiği (...) gün (...)” İbrâhîm / 48.

² “Benimle işitir ve görür...”

³ “Yer yüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sâhibi Rabbinin zâtı bâƣı kalacak.” Rahmân / 26-27.

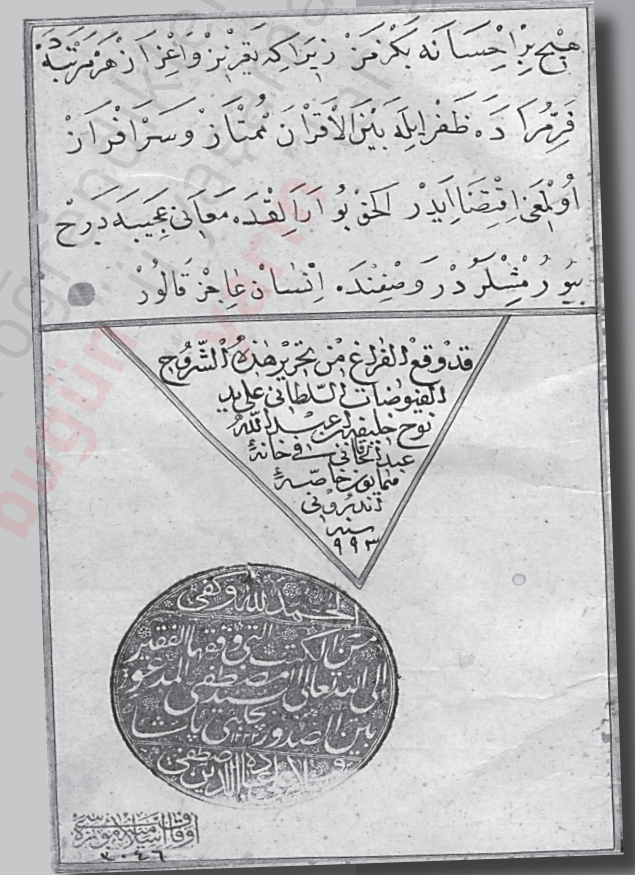
⁴ “Beni gören kişi ancak Hakk'ı görmüştür.”

⁵ “Cübbemin içinde O'ndan (Allâh'tan) başkası yoktur.”

⁶ “(...) attığımda da sen atmadın, Allâh attı...” Enfâl / 17.

⁷ “Yaşadığı zamânın imâmını tanımadan ölen kişi, câhiliyye devrinde kalarak ölmüş demektir.”

EKLER

Şerh Mecmûası Özet Tablosu

Sıra	Mâfâc'	Şiir Dili	Nazım Şekli	Beyit Sayısı	Şârih	Şerh Dili	Yeri
1	Fekâd enşe'ê l-munşî'u bi-neşetin ve innâ inşânâ Ve kâne ihlûletun mekânî ve ekvânun lenâ kânâ	Arapça	Gazel	5	(Hâşimî)	Türkçe	1b-4a
2	Tehtezzu kâlbî bi-kâlibin minmâ yerâhu bi-delâ'îli fi'l-erkâmî vâzihâ Fe ize'nşaratâfe yezûlu gâyrâhu l-ekvânu fi'l-ibkâ'î bâknyâ	Arapça	Gazel	5	(Hâşimî)	Türkçe	4a-7b
3	Bedâ'î'u kâlbî hâznatun fi'û-dâreyimî mulhîfâ Ve inne l-kulûbe ilâ-hâzihî l-mestürâti lem-yubleğâ	Arapça	Gazel	5	Hâşimî	Türkçe	7b-10b
4	İzâ eşâbenî berku cemâlin muşâ şâ'â Yekûnu şeykî ilâ-vuşlâtin serfâ	Arapça	Gazel	5	Selâmî	Türkçe	10b-14a
5	Ân ki ez-ñisn ü cemâles ne beyânî dâred Der-dil-i âdem ü şâlem ne mekânî dâred	Farsça	Gazel	5	(Hâşimî)	Türkçe	14b-17a
6	Der-naazar rûyî turâ çün dîdeet-râ dîde nîst Der-pes-i perde nihâni mîlkumed ebrû-yi kîst	Farsça	Gazel	5	Hâşimî	Türkçe	17a-19b
7	Der-cüz' neyâved ez-küll dânem Hâkkâ ki ez-gâyr ez-hod bürânem	Farsça	Gazel	5	Hâşimî	Türkçe	19b-22b
8	Der-âyânî yâftem ender-nihâni hâl çîst Bâi-i men pür-perr ü bâi âmed ber-i men bâi çîst	Farsça	Gazel	5	Hâşimî	Türkçe	22b-29a

Şerh Muhîtinin Biyografik Çerçevesi

Bâkî [Mevlânâ]

Asıl adı Mahmûd Abdülbâkî olan meşhûr Dîvân şâiri. 933/1526 yılında İstanbul'da doğdu. Devrinin önemli âlimlerinden medrese tahsili gördü. Şiirdeki kudreti sâyesinde daha gençliğinde Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'ye ve Kânûmî Sultân Süleymân'a kendini tanıtmayı bildi. Sultân Muhibbî'nin -emirleri üzerine- şiirlerine nazîreler yazdı; ona yakınlığı sâyesinde "sultânü's-ş-şu'arâ" unvânını kazandı. 1564-1579 yılları arasında -aralarında Sahn-ı Semân, Süleymâniye, (Yavuz) Sultân Selîm medreselerinin de bulunduğu- çeşitli medreselerde müderrislik vazifelerine getirildi. Sultân 3. Murâd dönemi Bâkî'nin kadılık mesleğine geçiş ve o meslekte yükseliş dönemidir. 1579-1582 yılları arasında Mekke, 1584 yılında -kısa bir süre- ve 1586 yılında -kısa bir süre- İstanbul kadılıklarında bulundu. 1586 yılında getirildiği Anadolu kazaskerliği görevinde iki yıl görev yaptı; ardından üç yıllık azil döneminden sonra 1591 yılında tekrar Anadolu kazaskerliği ile görevlendirildi. 1592 yılında Rumeli kazaskerliğine getirildi, ama aynı yıl bu görevinden emekliliğe ayrıldı. Üç yıllık idbâr döneminin ardından, Sultân 3. Mehmed'in tahta oturmasıyla 1595 yılında tekrar Rumeli kazaskerliğine ikinci kez getirildi ise de aynı yıl azledildi. 1598 yılında Rumeli kazaskerliğine üçüncü kez getirildi ama aynı yıl istifâ etti. Bu son dönemde şeyhülislâmlık için iki kere önü açılmış oldu, ancak ilkinde Hoca Sâdeddîn, ikincisinde ise Sun'ullâh Efendi'ye şeyhülislâmlık görevi verildi. Bâkî, ilmiye vâdisinin şeyhülislâmlık zirvesini göremeden 1008/1600 yılında öldü.

Dîvân-ı Bâkî ile birlikte *Fezâ'ilü'l-Cihâd*, *Fezâ'il-i Mekke*, *Me'âlimü'l-Yakîn fi-Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn* adlı tercüme eserleri bulunan Bâkî'nin, Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin rivâyet ettiği kırk hadîse tercüme yazdığı da ayrıca rivâyet edilmektedir.¹

Bâkî'nin şiirleri arasında Sultân 3. Murâd için yazdığı 1 cülûsiyye tercî'-i bend ve 3 kasîde ile birlikte, onun bir gazeli için yazdığı tahmîs bulunmaktadır.²

Bâkî'nin, Murâdî'nin 4 gazeli için yazdığı Türkçe şerhler ise bu şerh mecmûasında yer almaktadır.

Sultân 3. Murâd'ın saltanatının ilk yıllarında bazı fitneciler Nâmî mahlaslı şâirin bir gazelini Bâkî'ye isnâd edip te'vîl ederek sultâna gammazlamışlar, bunun üzerine sultân da Bâkî'yi Süleymâniye müderrisliğinden azl etmiş idi; daha sonra Bâkî'nin mâsumiyetinin farkına varan Sultân 3. Murâd, onu önce (Yavuz) Sultân Selîm Medresesi müderrisliğine, daha sonra da sırasıyla Mekke ve İstanbul kadılıklarına getirmişti.³

Bâkî'nin Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri de Sultân 3. Murâd döneminde gerçekleşmiştir. Murâdî'nin şerh muhîtinde yer almış olmasına bakılırsa, Bâkî'nin onun nazarında olumlu bir izlenime sâhip olduğu anlaşılmaktadır.

Hâşimî [Mevlânâ]

Bayramî şeyh-şâirlerinden, Hâşimî mahlaslı Emîr Osmân Efendi, Saçlı Emîr. 919/1513 yılında Sivas'ta doğdu. "Emîr" lakabı ile "Hâşimî" mahlası, neslen Hazret-i Alî kolundan Hâşimoğulları'na nisbeti ile ilgilidir. Önce Amasya'da, sonra da İstanbul'da Sahn-ı Semân medresesinde tahsil gördü. İlim yolunu bırakarak önce Vizeli Alâeddîn Efendi, onun ölümünden sonra da halifesi Gazanfer Dede'nin hizmetinde tasavvuf ilim ve âdâbını tahsil etti. Gazanfer Dede'nin ölümünden sonra Kasımpaşa Kulaksız semtinde kendi tekke-zâviyesinde irşâd faaliyetlerine

¹ Ana hatlarıyla Bâkî'nin biyografisi şu kaynaktan özetlenmiştir: Mehmed Çavuşoğlu, "Bâkî", *DİA*, c. 4, İstanbul 1991, ss. 537-540.

² Sabahattin Küçük, *Bâkî Dîvânı*, [Tenkitli Basım], TDK Yayınları, Ankara 1994; Furkan Öztürk, *Bâkî: Dîvân*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

³ İbrahim Kutluk, *Kınalı-zade Hasan Çelebi: Tezkiretü'ş-şuarâ 1-2*, TTK Yayınları, Ankara 1989, ss. 208-9.

Şerh Sözlüğü

A	
âb	<i>ma'rifetu'llâh</i> (40a)
'abdu'r-Ra'ûf	<i>ol kimesneye dirler ki hudûd-ı şer'iyeyi ikâmet eyleye</i> (141a)
'afâke'llâh	<i>'afvuña şalıvirmekdür</i> (111b)
'afv-i lihîyât	<i>bıyığı kesüb şakalı şalıvirmekdür</i> (111b)
'aql-i evvel	<i>levhu'l-kazâ ve ümmü'l-kitâb ve kalem-i a'lâ ile müsemmedür</i> (215b)
'âlem	<i>'âlem-i şağır olmak var küi insândur</i> (218b)
'amâ	<i>arż u semâ miyânında hâ'il gâym-ı rakıkdan 'ibâretdür</i> (178a)
arż	<i>hâzret-i Ehadîyyetdür ki hicâb-ı celâl ile mestürdür</i> (178a-b)
aşhâb-ı ruş	<i>kalb ola ki rûh kalbün semâsıdur</i> (218b)
âteş	<i>erbâb-ı tecellî-yi cemâl olan aşhâb-ı kemâldür</i> (185a)
a'yân-ı şâbite	<i>ışık-ı ilâhî</i> (40a)
	<i>gâzab</i> (40a)
	<i>mâhiyyât</i> (131b)
	<i>mâhiyyât-ı eşyâ</i> (131b)
	<i>hakâyık-ı mümkinât</i> (131b)
	<i>şuver-i 'ilmiyye-yi İlâhiyye</i> (131b)
	<i>levâzım-ı mâhiyye</i> (131b)
	<i>hakâyık-ı 'ilmiyye</i> (131b)
	<i>ma'lûmât-ı ezeliyye</i> (131b)
	<i>hurûf-ı 'ilmiyye</i> (131b)
	<i>kelimât-ı 'ilmiyye</i> (131b)
	<i>isti'dâdât-ı 'ilmiyye</i> (131b)

Ş

şems

zât-ı Ehadîyyet (94a)
*cemîc-i kâ'inâtı terbiye vü ten-
miye idüb her birini kemâline
yetiştürmek* (172b)

şirâr

âşâr-ı şun'ı ilâhî (172b)
mahlûkâtdur (172b)

şirâr-ı nür

şifât (94a)

şükr

*ni'meti mukâbelesinde mün'imi
ögmekdür* (114b)
*lisân ile ve cenân ve sâ'ir cevârih
ile de olur* (114b)

T

tabîbu'l-kulüb

Hudâ (109b)

taleb

cenânun hâlidür (101a)

tefrik

*oldur ki cemîc-i mevcûdât müşâhede
olma hazret-i Haqq müşâhede
olunmaya* (147a)

türâb

şıdk (40b)
sâbit-kadem olmak (40b)

U

ûkûl ü nüfûs-ı nâţıka

*iştilâh-ı hukemâda 'aql-ı mücerred ile
tesmiye olanan iştilâh-ı ehlu'llâhda
rûh ile müsemmadur* (216a)

ulyâ

zât-ı Bârî (171b)

nefs-i fur'ad (171b)

uzlet-i ma'neviyye

*zâhirün halk ile ola ammâ bâtinun
ve kalbün Haqq ile bu evliyâ'-i
kümmelîn ahvâlidür ve bu ma'nâya
keşretde vahdet bulmaqdur* (66a)

uzlet-i zâhiriyye

*halkdan cüdâ olub bir kûşede
oturub cenâb-ı 'izzete mütevec-
cih olub 'ibâdet itmekdür* (66a)

V

vahy

vahy-i kitâb (169b)
işâret (169b)
kitâbet (169b)
risâlet (169b)
ilhâm (169b)
gizli kelâm (169b)

Y

yâ

harf-i nidâdur (267b)

Z

zanâ'înu'llâh gayret-i Haqq ba'z-ı

*evliyâsını halk-ı cihândan nihân
ider ve anlara dirlen* (205a)
zehâ'îru'llâh (205a)
*mahbûbân-ı ilâh ve muqarrebân-ı
dergâh ol ulu şâhlardur âmed ü
şüdleri ve seyr ü seferleri seyr-
fi'llâhdur* (205a)

zehâ'îru'llâh

zanâ'înu'llâh (205a)

zülfeyn-i şeb-âsâ

şifât-ı celâl ü cemâl ola (191b)

Kaynakça

- Akbayar, Nuri - Kahraman, Seyit Ali, *Mehmed Süreyya: Sicill-i Osmanî*, [Osmanlı Ünlüleri 1-6], Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- Aksoy, Hasan, “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikati, Eserleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/2 (2005), ss. 1-43.
- Aksoy, Hasan, “Şemseddin Sivâsî”, *DİA*, c. 38, İstanbul 2010, ss. 523-526.
- Arslan, Mehmet, *Şemseddin Sivâsî: Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*, [Şemseddin Sivâsî Külliyyatı - 7], Sivas Belediyesi [Yayınları], Sivas 2015.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmânî Mü'ellifleri 1-2*, Matba'a-yı 'Âmire, İstanbul 1333.
- Çavuşoğlu, Mehmet, “Bâkî”, *DİA*, c. 4, İstanbul 1991, ss. 537-540.
- Çelebioğlu, Âmil, *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî: Mesnevî-i Şerif*, [Çev. Süleyman Nahîfî], Timaş Yayınları, İstanbul 2007.
- Dağlar, Abdülkadir, *Şem'î Şem'ullâh: Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) [İnceleme-Tenkitletli Metin-Sözlük]*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2010.
- Dağlar, Abdülkadir, “Şemseddin-i Sivâsî'nin Şerhleri”, *Şemseddin Sivâsî Sempozyumu Bildirileri*, (Haz. Ahmet Dağüstü), Sivas Belediyesi (Yayınları), Sivas 2015, ss. 201-220.
- Dağlar, Abdülkadir, “Şerhin Şiir Hâli: Sultan Murâdî Dîvânı'nda Şerh Nazariyatı”, *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı (2018), ss. 504-527.

- Demirci, Mehmet, *İsmail Rusûhî Ankaravî: Makâsîd-ı Aliyye fi Şerhi't-Tâiyye*, [Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi -İbn'ül-Fârîz'ın Kasîde-i Tâiyye'si ve Şerhi-], Vefa Yayınları, İstanbul 2007.
- Donuk, Suat, *Nev'izâde Atâyî: Hadâ'îku'l-Hakâ'ik fi Tekmiletî's-Şakâ'ik*, [Nev'izâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli 1-2], TYEKB Yayınları, İstanbul 2017.
- Emecen, Feridun M., *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları II [III. Selim'den Sultan İbrâhim'e (1566-1648)]*, Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları, Ankara 2016.
- Felek, Özgen, "İslam Edebiyatını Yeniden Hikaye Etmek: Sultan III. Murâd'ın Rüya Mektupları", *Journal of Turkish Studies (TUBA)*, Vol. 34/2 (2010), ss. 21-36.
- Felek, Özgen, *Kitâbü'l-Menâmât [Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları]*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.
- İpekten, Halûk, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, MEB Yayınları, İstanbul 1996.
- İpşirli, Mehmet, *Selânikî Mustafa Efendi: Tarih-i Selânikî 1-2*, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- İpşirli, Mehmet, "Zekeriyyâ Efendi, Bayramzâde", *DİA*, c. 44, İstanbul 2013, ss. 211-212.
- Kanar, Mehmet, *Hâfîz-ı Şîrâzi: Hafiz Divanı 1-2*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- Kaya, Mahmut, *Kasîde-i Bürde'yi Türkçe Söylemiş*, (2. Baskı), TDV Fatih Şubesi Yayınları, İstanbul 2004.
- Kırkkılıç, H. Ahmet, *Sultan Üçüncü Murat: Muradî Divanı*, [Tıpkıbasım], TYEKB Yayınları, İstanbul 2012.
- Kırkkılıç, H. Ahmet, *Sultan Üçüncü Murat: Murâdî Dîvânı*, TYEKB Yayınları, İstanbul 2015.
- Kilisli Rıfat Bilge, *Şeyh Sadî-i Şîrâzi: Bostan ve Gülîstan*, Can Kitapevi, Konya 1987.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî*, (Haz. Hayrettin Karaman - Ali Özek - İbrahim Kâfi Dönmez - Mustafa Çağrıncı - Sadrettin Gümüş - Ali Turgut), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007.

- Kutluk, İbrahim, *Beyânî Mustafâ bin Carullah: Tezkiretü's-Şuarâ*, TTK Yayınları, Ankara 1997.
- Kutluk, İbrahim, *Kınalı-zade Hasan Çelebi: Tezkiretü's-Şuarâ 1-2*, TTK Yayınları, Ankara 1989.
- Küçük, Sabahattin, *Bâkî Dîvânı*, [Tenkitli Basım], TDK Yayınları, Ankara 1994.
- Kütükoğlu, Bekir, "Murad III", *İA*, (3. Baskı), c. 8, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1979.
- Mecmû'a*, Süleymaniye Kütüphanesi Amcazâde Hüseyin Paşa 282/2, vr. 114a-167a.
- Mir'ātu'l-Gaybi'l-Hâkânî Min-Fuyûzâtî Sulţân Murâd Hân Bin Sulţân Selîm Hân*, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, No: 1901.
- Özcan, Abdülkadir, *Nev'izâde Atâî: Hadaiku'l-Hakaik fi Tekmiletî's-Şakaik*, [Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri 1-5], Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.
- Öztürk, Furkan, *Bâkî: Dîvân*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1-3*, MEB Yayınları, İstanbul 1993.
- Paksoy, Kezban, "Şerhu Gazeliyyâtu's-Sultân Murâdu's-Sâlis", *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Vol. 2/3 (2007), ss. 444-448.
- Süer, Fatih Ramazan, *Şerh-i Gazeliyyâti's-Sultân Muradu's-Sâlis [Şemseddin Sivasî Külliyyatı - 14]*, Sivas Belediyesi (Yayınları), İstanbul 2017.
- Şahin, Oğuzhan, "Klasik Metinlerde Övgünün Karakteristiği: Müellif Kendini Nasıl Yüceltir?", *Dîvân [Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi]*, c. 23, S. 45 (2018/2), ss. 81-117.
- Tanyıldız, Ahmet, *İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî: Şerh-i Mesnevî [Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif] (I. Cilt) [İnceleme-Metin-Sözlük]*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2010.
- Turan, Şerafettin, "Hoca Sâdeddin Efendi", *DİA*, c. 18, İstanbul 1998, ss. 196-198.
- Unat, Faik Reşit, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, (4. Baskı), TTK Yayınları, Ankara 1974.

Uyar, Kâmil Yaşar, *Sultan 3. Murad'ın Futûhât-ı Ramazân'ı ve Farsça Dîvân'ı*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.

Uzun, Mustafa, "Hâşimî Emîr Osman Efendi", *DİA*, c. 16, İstanbul 1997, ss. 411-412.

Dizin

A

'Abdullâh el-Enşârî 207a

'Abdurrahîm 22a

'Abdurrezzâk 70a, 73a

'Abdurrezzâk-ı Kâşî [İmâm-ı Kâşânî]
88a, 141a

Âdem 25a, 32b, 53a, 56a, 57a, 57b, 100a,
113b, 115a, 118a, 118b, 119a, 119b,
136b, 138a, 138b, 166b, 175a, 199b,
221b, 224b, 228b, 236b, 239b, 250a

'Adn 42a, 199a, 234b, 235a

âfilîn 184a

âgyâr 110b, 179b, 188b, 225b

'ahd 119a, 126b, 208a, 226a, 228a

'ahd şımağ 120a

'ahde vefâ itmek 135b

'ahd-i ezeli 138a

Âhir 68b, 216a

ahlâk 59a, 244b, 264b

ahlâk-ı enbiyâyi 259b

ahlâk-ı Hâllâk 170a

ahlâk-ı hamide 23a, 32a, 52a, 53a,
89b, 200a

ahlâk-ı ilâhiyye 18b

ahlâk-ı reddiyye 23a, 32a

ahlâk-ı zemime 23a, 52a, 66a, 163b,
172a, 174b, 251a

ahlâku'llâh 69a

aḥsen-i takvîm 138a, 215a

aḥvâl 6b, 7a, 9b, 11b, 14a, 19a, 24b,
25b, 28a, 29a, 31a, 32b, 44a, 45a,
60a, 61a, 61b, 64b, 66a, 68b, 70a,
70b, 72b, 73a, 78b, 80b, 82b, 113b,
118a, 126a, 129a, 130b, 133b, 134b,
139b, 148b, 149a, 152b, 153b, 156a,
157a, 159a, 160a, 162b, 165a, 165b,
167b, 176b, 177a, 177b, 210b, 222b,
224a, 225b, 232a, 235a, 236b, 239a,
241a, 248b, 251b, 258a, 261a, 263b,
264b, 267b, 268b

'âkil 36b, 75a, 78b, 79b, 113a, 113b,
149a, 150a, 155b

'akl 27b, 28a, 34a, 45a, 45b, 46a, 49b,
50a, 110b, 115a, 125b, 126a, 143a,
145b, 147b, 150a, 153b, 164a, 188a,
189a, 191b, 222b, 223a, 228a, 228b,
232a, 250a, 252b, 253a, 253b, 274a

V

vâcibü'l-vücüd 27b, 169b, 218a, 235a
vaḥdet 2b, 17b, 18a, 22a, 22b, 53b, 62b, 66a, 67a, 67b, 120b, 135b, 151b, 180b, 181a, 203a, 205a, 205b, 207b, 208b, 239a, 240b, 250b, 273a
vaḥdet-i müsemma 213a
vaḥdet-i Rabbâniyye 2b
vaḥdet-i ulühiyye 69b
vaḥdet-i zât 182a, 203a
Vahidiyyet 145b, 146a, 251a
Vâ'iz Emîr 139a
vâridât 57a, 111a, 114a, 216a, 216b
vâridât-ı Ehadîyye 20a
vâridât-ı ilâhiyye 44a, 58a, 58b, 86b, 216b, 268b
vâridât-ı kudsiyye 106b
vâridât-ı Rahmâniyye vü Melikiyye 171a
vâridât-ı Sübhâniyye 12a
vârid-i gaybî 176a
vârid-i taraf-ı Hâkık 216b
vârid-i tecellî 214b
Vâstî 201a, 215a
vaṭan 196b, 197a
vaṭan-ı aşlî 138b, 196a, 196b
vaṭan-ı nefsanîyyet 196b
vecd[ât] 111a, 158b, 229b
vech-i arz 128b
veled-i kalb 86b
velî 200b
vera' 36a
vücüd 4b, 8a, 8b, 9a, 18a, 19a, 19b, 20a, 20b, 21a, 21b, 22b, 23a, 24a, 27a, 33b, 34a, 34b, 36b, 39a, 42b, 46b, 47a, 47b, 48a, 48b, 50a, 52b, 53b, 55b, 57a, 57b, 60a, 64a, 66a, 66b, 67b, 69a, 72a, 73b, 74a, 76b, 77b, 82a, 82b, 84b, 87b, 88a, 89b, 91b, 92a, 100b, 102b, 106a, 113b,

114a, 118a, 123a, 125a, 127a, 127b, 128b, 131b, 140a, 142b, 143a, 144a, 144b, 147b, 148b, 152a, 158b, 160a, 160b, 162a, 166b, 172b, 173a, 176b, 187b, 193a, 197a, 199b, 200a, 202a, 203a, 210a, 212b, 216a, 217a, 222b, 225a, 225b, 226a, 231a, 232a, 238a, 240b, 243a, 245b, 260b, 265a, 265b, 269a, 273a

vücüd-ı cüz'î 143b

vücüd-ı Hâkık 17b, 217b

vücüd-ı hakîkî 168b

vücüd-ı imkânî 116b, 169a

vücüd-ı insân-ı kâmil 145a

vücüd-ı muflak 122a, 167a, 187b, 199a, 240b

vücüd-ı müste'âr 169b

vücüd-ı sâlik 152a, 178a, 180b

vücüd-ı şuverî 149a, 243b

vücüd-ı vâcib 122a

vücüd-ı vücübî 116b, 169a

vücüd-ı zillî 68b

Y

Ya'kûb 134b

Ye'cûc ve Me'cûc 224b

yenâbî'-i hikmet 3a, 10a, 36b, 42a, 48b, 52b, 57a, 67b, 68a, 72a, 76b, 84a

Yûsuf el-Kâdî 221b

Z

zâhid 13a, 35b, 78a, 141a, 256b, 257a

zâhir 4b, 6b, 9a, 15b, 16a, 16b, 19b, 21a, 25a, 32a, 41b, 43b, 48b, 57a, 58a, 61b, 66a, 70a, 71a, 73b, 76b, 96a, 107a, 133b, 136a, 148a, 172a, 177a, 181b, 206b, 220b, 222a, 226b,

228b, 229a, 249b, 250a, 251a, 253a, 258a, 264b, 276a

Zâhir 68b, 143b, 216a

zann 8b, 27b, 28b, 41b, 46a, 68b, 85a, 88b, 148b, 189b, 236b, 253a, 264b

zanâ'imu'llâh 183a, 205a

zeḫâ'iru'llâh 174b, 205a

zevḳ 9b, 29b, 20b, 32b, 40b, 45a, 46a, 68a, 72b, 107a, 124b, 136b, 150a, 157b, 161b, 169b, 188a, 195b, 230a, 255b, 256a, 256b, 263a

zevkiyyât 150b, 263b

Zeyneb 134b

Zeynüddîn-i Hâfî 162a

zühür[ât] 1b, 2a, 2b, 4b, 7a, 8a, 9a, 10a, 11a, 12a, 12b, 15b, 22a, 25a, 35b,

36b, 37a, 37b, 38b, 42a, 42b, 43a, 43b, 44a, 45a, 46a, 48a, 54a, 56b, 58a, 61b, 64a, 65b, 68a, 69b, 74a, 76a, 77b, 79b, 84a, 85b, 86b, 87a, 101b, 102b, 103b, 120a, 130b, 133a, 133b, 136b, 138b, 142b, 146a, 146b, 154b, 155b, 157b, 161b, 165a, 166b, 173b, 179b, 187a, 189b, 192a, 197a, 198a, 203a, 209a, 210b, 213a, 214b, 217a, 219b, 220a, 220b, 228b, 249b, 250a, 250b, 251b, 253a, 259b, 263a, 263b, 264a, 265a, 269a, 270b

zübân-ı nâṭka 216b

zühd 36a, 137b, 177b

Zülcelâl 120b, 192a, 216b, 272b

Zülcelâliyelikrâm 5a, 19b, 274a

MİR'ÂTU'L-GAYBÎ'L-HÂKÂNÎ

Sultân 3. Murâd'ın Gazellerine Şerhler

Bir Şerh Muhîti... Bir Şerh Mecmûası...

Murâdî mahlaslı Sultân 3. Murâd'ın, Dîvân'ında “şerh” kelimesi ve müştaklarını sıklıkla kullandığı, yer yer kendi şiirlerinin şerh edilemezliğini vurguladığı, şiirlerini anlayıp şerh edecek şârih bulunmadığını haykırdığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Aslında bu durumu, şiirlerini -dolayısıyla da kendisini- anlamaları, yorumlamaları ve anlatmaları için, âlimler, şeyhler ve şâirler arasından çıkabilecek olan şârihlere Murâdî'nin bir çağırısı saymak da mümkündür. Kim bilir, belki Murâdî'nin bir şiirine şerh yazmak, ona kasîde sunmaktan daha etkili bir ulaşım sağlama yoluymuş; belki de Murâdî'yi anlamak, yorumlamak ve anlatmak, onu riyâkârca övmekten daha samîmî ve hakîkî bir iletişim kurma yoluymuş.

Sultân 3. Murâd kendi şiirleri etrâfında arzu ettiği “şerh muhîti”nin teşekkülünü sağlamış görünmektedir. Bu şerh muhîtinde devrin âlim, şeyh ve şâirlerinden müteşekkil 14 şârihin mahlası-adı geçmektedir: Bâkî, Hâşimî, İnânî, İzzî Sâdeddîn, Kemâlî Şeyh Câfer, Muhammed es-Sıddîkî, Muhyî, Nevâlî, Selâmî, Sırrî, Subhî, Vâiz Emîr, Yûsuf el-Kâdî, Zekeriyâ. Murâdî'nin şiirleri için yazılmış şerhler arasından seçilmiş olan 62 şerh metninin Nûh Halîfe tarafından cem', tertîb ve tahrîri ile de *Mir'âtu'l-Gaybi'l-Hâkânî* adı verilen bu “şerh mecmûası” ortaya çıkmıştır.

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI

Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
Tel. - Faks: +90 212 526 98 06
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

ISBN 978-605-4635-69-6

9 786054 635696